

שע"י המכון התורני ירושלים

בשלה - תשפ"ד | גליון 59 | הפקה ועריכה: הרב נעם יעקובי שליט"א וצוות המכון התורני

מאת א.פ.

הצער שנסבב לישראל משילוח פרעה

ה' ברוך הוא הוציאם, כי לא בא אלקים לקחת לו אלא גוי גדול, נחלתו יתברך, אלא פרעה הוא ששלחם. וטעמו היה לכופ את ישראל לשוב מצריימה, והם מצאו מקום להדבק בישראל ונסבב בתכליתם צער גדול לישראל כנזכר.

ולדרך זה ידויק על נכון אומרו "ולא נחם אלקים דרך ארץ פלישתים כי קרוב הוא", פירוש קרוב הוא לרמוז על העם שזה מקרוב בא ואין לו חוזק בקדושה.

או יאמר, "כי קרוב הוא" להרשיע ויסובב רעה גם לישראל, והרעה היא "כי אמר וגו' פן ינחם בראותם". וידויק על נכון אומרו "ולא נחם" בתוספת אות וא"ו בתחילת ענין, לומר, כי זה נוסף על כמה צער שגרמו להם הרמוז בתיבת ויהי וגו' ועוד להם שבגללם ולא נחם, כלומר שלולי הערב רב יתכן שלא היה החשש של "נחם העם" והיו נכנסין מיד לארץ הקדושה.

(על פי ה"אור החיים" הקדוש)

בא לשמא פותחים לו

מה שאמרו חז"ל (אבות ד, כא) "הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם" - פירושו שהדמיון מוציא את האדם מעולם המציאות לעולם השקר. הדמיון שבקנאה תאוה וכבוד, לא המדה.

המדה עצמה היא קדושה; "קנאת סופרים" היא חיובית, "כבוד תלמיד חכם", או תאוה שמביאה לתכלית קיום המין, הם חיוביים. הדמיון שלהם הוא הרע, הוא המוציא את האדם מן העולם. והבא ליטמא פותחין לו, מוציאים אותו מעולם האמת לעולם השקר.

(שיעורי חומש - רבי שלמה וולבה)

בין יהודי לגוי

הרשעים שהעיקר היה אצלם הלב המושל עליהם, ועל ידי שלבם היה חומד לבלוע את ישראל בלב אחד על ידי זה נעשו כ'איש אחד'. אבל בישראל היה ההיפך כשנעשו באהבה ואחוה ורעות 'כאיש אחד' לקבל את התורה, הוצרך גם ה'לב' להסכים.

(אמרי נועם פרשת תרומה)

מי כמוך באלמים

את המצריים מתים סברו אולי היתה יציאתם כדי שיהרגו ח"ו כולם כאיש אחד במדבר, ועל כן יראו ופחדו מאוד כמו שכתוב כאן. ורק בקריעת ים סוף כשנאבדו המצריים אז ראו ישראל שיכולת ביד ה' להאריך אפו אף לאורך זמן, מה שאי אפשר לאדם להשיג בדעתו, וכמ"ש (לקמן טו, יא) בשירת הים "מי כמוך באלים ה'" וגו' ודרשו רבותינו (גיטין נו, ב) מי כמוך באלמים, שהקב"ה עושה עצמו כאלם ושותק ומאריך אפו. ואחר שראו ישראל כן יש להם ללמוד מזה לגלויות וצרות אחרות, שכשיראו ישראל בגלויות אחרות אריכות הזמן לא יתייאשו מן הגאולה, אלא יקוו לה' שיגאל אותם, וינקום נקמתם כמו שעשה למצרים. וזהו שאמר להם משה, "ה' ילחם לכם ואתם תחרישון", דהיינו שלעתיד תחרישון ותקיימו דום לה' והתחולל לו. ומשום שזהו מעיקרי האמונה, על כן בסדר תפילתנו בכל יום (בברכות קריאת שמע), בחרו אנשי כנסת הגדולה מכל שירת הים הני תרי פסוקים דוקא, וסדרו לומר לך "ענו שירה וכו' מי כמכה באלים ה' וכו' ה' ימלוך לעולם ועד" (דרשות רס"ט ד"ה בסדר).

(חתם סופר)

"וַיְהִי בְשִׁלַח פְּרַעֲהוּ אֶת הָעָם וְלֹא נָחַם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרֹב הוּא כִּי אָמַר אֱלֹהִים פֶּן יִנָּחַם הָעָם בְּרֹאֲתָם מִלַּחְמָה וְשָׁבוּ מִצְרַיִמָּה". (שמות יג, יז)
צריך לדעת למה אמר לשון "ויהי" שהוא לשון צער, במקום גילה ורנן? ועוד, למה כינה הענין בפרעה ולא באדון המעשים, כי ה' הוא המוציא אותנו מארץ מצרים?

וירצה על דרך אומרם ז"ל (זוהר ח"ב דף מה ע"ב) כי כל מקום שיכנה ישראל בשם 'עם' ירמוז על ערב רב. ולזה תמצא בענין זה שלפעמים מזכיר שמם 'העם' ולפעמים מזכירם 'בני ישראל', דכתיב 'וַחֲמָשִׁים עָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם', הרי זה מראה באצבע כי העם לא מבני ישראל המה.

ואמרו ז"ל (בשמות רבה פרשה מב) כי השחתת ישראל במדבר זה הוא סיבתו, הם אמרו "נתנה ראש" וגו' (במדבר יד, ד), הם אמרו "עשה לנו" וגו' (לקמן לב, א). וזהו אומרו "ויהי" לשון צער גדול לשונאיהם של ישראל [בלשון כינוי] "בשלח פרעה את העם", פירוש את הערב רב, ששלחם פרעה, כי לא

"דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁבוּ וַיִּחַנוּ לִפְנֵי פִי הַחִירַת בֵּין מִגְדַל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי בַעַל צְפֹן נִכְחוּ תַחְנוּ עַל הַיָּם" (שמות יד, ב). וברש"י: "לפני בעל צפון" - הוא נשאר מכל אלהי מצרים כדי להטעותן שיאמרו קשה יראתן, ועליו פירש איוב (יב, כג) "מִשְׁגִּיא לְגוֹיִם וַיֵּאבְדֵם".

זה "בא לשמא פותחין לו" (ע"ז נה, א). מי שמגלה נטיה ורצון לעבוד אלילים, אז מוציאים אותו מעולם המציאות, ופותחין לו דמיונות בטומאה, דמיונות על עץ ואבן שהם אלהים. תמיד מאפשרים לו לדמות, לתלות את הכל באלוה הזה ובאליל זה, ולא לראות את האמת.

"וַיְהִי מִצְרַיִם נֹסַע אַחֲרֵיהֶם" (שמות יד, י). וברש"י, בלב אחד כאיש אחד. ומקשים העולם, דבמתן תורה כתב רש"י להיפך: "ויחן שם ישראל" - כאיש אחד בלב אחד. ויש ליישב על פי מאמרם ז"ל (קהלת רבה פר' ה) צדיקים לבם ברשותם, אבל רשעים הם ברשות לבם. ולכן אצל המצרים

"ה' ילחם לכם ואתם תחרישון" (שמות יד, יד). יש לדייק, דהו"ל למימר 'אתם תחרישון וה' ילחם לכם', כי משה אמר להם שיחרישו מיד, גם לפני שיתחיל ה' ללחום נגד המצריים.

וי"ל הנה כשאדם רואה שדרך רשעים צלחה למאוד, וגדולתם נמשכת לאורך זמן, אז יש שיאמרו שעל כורחך הסיר הקב"ה השגחתו מבי אדם ח", כדעת האפיקורסים, דבלאו הכי אי אפשר שהקב"ה יאריך אפו זמן רב כל כך לרשע ההוא. אמנם באמת כך דרכו של הקב"ה, שמאריך אפו זמן רב, וסופו שיגיע עת פרעון על מעשיו, כמו שאמרו חז"ל (גיטין ז, א) על הפסוק "דום לה' והתחולל לו" (תהלים לו, ז), דום לה' והוא יפילם לך חללים. והנה ישראל ראו מעשה פרעה ורשתו, שארך זמן ר"י שנים, ובפרט בסוף הימים, לפני שהתחילו המכות, שעשה פרעה מעשי רשע שלא נשמע ולא נראה כמוהו בעולם, וסברו ישראל שכמעט אי אפשר שהקב"ה יאריך אפו זמן רב כל כך. וגם אחר שיצאו ממצרים, לא הסיחו דעתם לגמרי מדעה זו כי אעפ"י שיצאו ממצרים בניסים גדולים אפילו הכי כל עוד שלא ראו

"בַּתּוֹךְ הַיָּם בִּיבְשָׁה" (שמות יד, טז). מכאן סמוכים לדברי חז"ל (סוטה לו, ב - לו, א), שבני ישראל קפצו אל הים עוד טרם שנבקע 'וַיִּבְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם' - ורק אח"כ - "בִּיבְשָׁה". (אזנים לתורה - רבי זלמן סורוצקין)

י"ד שבט תקמ"ז: הגאון רבי יעקב יהושע ב"ר צבי הירש פאלק צוק"ל בעל "פני יהושע"

בשנת חמשת אלפים וארבע מאות וארבעים ואחת לבריאת העולם, נולד מורנו ורבינו הגאון שר התורה מורינו הרב רבינו יעקב יהושע, בעיר קראקא עיר הבירה במדינת גאליציה המערבית לאביו הקצין המפורסם מהור"ר צבי הירש, ולאמו החסידה מרת מרים בת הרב המפורסם ר' אברהם הלוי, חתן הגאון ר' יהושע צ"ל מחבר ספר מגיני שלמה על הש"ס [ובעל מחבר ספר שו"ת פני יהושע].

אבי רבינו, מוהר"ר צבי הירש הנ"ל, חנה אז בעיר קראקא מקום משכן חותנו וקרא את שם בנו על שם חמיו זקינו בעל מגיני שלמה הנ"ל, ובמשך העת הוסיפו לו שם יעקב, ומני אז והלאה חתם רבינו עצמו בשמו יעקב יהושע מקראקא, עד יום פטירתו.

והנה רבינו נתגדל בעיר קראקא על ברכי חכמים וגדולים שהיו ממשפחת הגאון בעל מגיני שלמה צ"ל הנ"ל, אשר שקדו על דלתות התלמוד והפוסקים בעיון ובשקידה גדולה עד אשר במשך הזמן נעשו לגדולי הדור ואדירי התורה.

וגם בילדותו ראו בו ברבינו כשרונות מופלאים כי חננו ה' בזוך השכל ובדעת ישרה ובלב מבין יותר מן כל בני גילו. ועוד בנערותו ירד לעומק ים התלמוד והעלה פנינים ואבני הבדולח בידו. ומה שחידש בילדותו העלה על הספר בזקנותו, והרבה פעמים כותב בספרו בזה"ל "הייתי רגיל לתרץ בילדותי", ונהירנא כד הוינא טליא אמרתי וכו' וכיוצא בזה.

ויהי ה' את יהושע, ויהי שמעו בכל הארץ כי הלך הלך וגדול בתורה עד אשר נעשה למופת הזמן, והתחתן עמו הגביר המפורסם שושילתא דיחוסא הנגיד ר' שלמה סג"ל לאנדא בעיר לבוב עיר הבירה במדינת גאליציה המזרחית, ונתן את בתו מרת לאה לו לאשה. ומני אז והלאה ישב רבינו בקביעות בעיר לבוב על שולחן חותנו ותלד לו אשתו בת ויקרא שמה בישראל גיטל. ובעיר הבירה הזאת ישב רבינו על התורה ועל העבודה והגביר חיילים בתורה, והרביץ תורה עם בחורים חריפים ושנונים אשר להם יד ושם בתלמוד, בחורי חמד ויראי ה' שנקבצו ובאו אליו לשמוע ממנו דבר ה', ובעת הזאת היה אב בית דין קהילת לבוב הגאון ר' משה חריף, ורבינו היה נכנס לביתו לפעמים להשתעשע עמו בדברי תורה.

כה ישב רבינו השקט ושאנן עם תלמידיו המקשיבים לקולו והיה אך שמח. אך ברבות הימים ביום ג' כסלו תס"ג לפ"ק נהפכה שמחתו לאבל, כי בפתע פתאום רעשה הארץ בעיר לבוב ותהיה לחרדת אלקים, ואש יצאה מאת ה', ותאכל בבית אחד אשר היו בתוכו איזה חביות מלאות באבק שריפה, וע"י זה התפוררה הארץ ונהרסו הרבה בתים ונפלו לארץ, ונהרגו שלשים וששה נפשות מישראל רח"ל, ובתוכם אשת רבינו מרת לאה ובתה הקטנה גיטל, ואמה אשת רבי שלמה סג"ל לנדא הנ"ל הגבירה מרת ריזל, ואביה הזקן מוהר"ר שמעריל כ"ץ ז"ל, כולם נהרגו ביום חרון אף ה' בעת נפילת הבתים. ולזכר נשמתם נדר רבינו פרוכת לבית הכנסת בעיר לבוב, והנה היא שם עד היום הזה. גם רבינו עצמו היה מן הנפילים, כי נפל הבית עליו והיה מונח תחת משא הקרשים

והקורות עד שנתיאש עוד לראות את אויר העולם, ונדר נדר לה' בעת צרתו שכאשר יעזרהו ה' ויצא לשלום מן המקום הזה אז לא ימנע עצמו מכותלי בית המדרש, וללון כמה לינות בעומקה של הלכה לברר האמת כמו שעשה זקנו הגאון בעל מגיני שלמה צ"ל. וה' שמע לקול תפלתו ויוציאהו מתוך ההפכה לחיים ולשלום בלי שום פגם ונזק ח"ו. ורבינו מספר כל זאת בהקדמתו לספרו פני יהושע סדר נשים, יעויין שם בלשונו הקדוש.

אחר הדברים האלה לקח רבינו אשה שנית ושמה מרת טויבא בת הגביר ר' ישכר בעריש ב"ר נתן מלבוב. והון רב הכניסה לו בנדונייתה אשר נשאר בידו עד יום פטירתו. וכאשר ישב רבינו במנוחה נאספו אליו תלמידים כבראשונה והרביץ תורה עם תלמידים הגונים ויצא שמו הטוב בכל המדינה. ובמשך העת נתקבל לאב בית דין קודש בכמה וכמה קהילות, עד סוף שנת תע"ח בה נפטר הגאון ר' צבי אשכנזי צ"ל מחבר ספר שו"ת חכם צבי, ובא רבינו לשם למלאות מקום החכם צבי וישב על כסא הרבנות תחתיו והרביץ תורה ברבים, וקנה לו שם אוהבים את רבני הגליל דשקיל וטרי עמהם בשאלות ותשובות, הרי הם הגאונים ר' אלכסנדר שור מקהילת קודש זאלקווא מחבר ספר תבואות שור, ור' צבי אבד"ק גאליגורא מח"ס אור צבי, ור' אלעזר רוקח אבד"ק בראד מח"ס מעשה רוקח, ור' משה הכהן אבד"ק בעלזא מח"ס שו"ת קרן אור. מסופר כי בעת היותו בלבוב בא לשם הבעש"ט צ"ל, ורבינו ראהו והצילו מכף מנגדיו, ראה הסיפור על זה באריכות בספר שבחי הבעש"ט.

בשנת ת"ע התחילה עוד הפעם התנועה השבתאית להתעורר אחרי שנשכחה כמת מלב. ובשנה הנ"ל נסע אחד משליחיהם הוא הנח"ש לפרסם השיטה השבתאית בארצות אירופה ולצודד נפשות חדשות לאמונה התפלה הזאת. התנועה הזאת ארכה עד שנת תפ"ח, במשך העת הזאת נתוספו עוד שליחים שנתפשטו בעולם, אבל רבני גאונים הדור החרימו אותם בכל מקום בוואם. גם בעיר לבוב הוחרמו ע"י רבינו ז"ל ועוד ו' רבנים בבית הכנסת שם, כאשר מספר הגאון הרב יעב"ץ ז"ל בספרו תורת הקנאות, ששם מעתיק קצת ממכתב רבינו. וז"ל הרב יעב"ץ: כמו שכתב הגאון הישיש מוהר"ר יושע נ"י, וזה לשונו: שהוחרמו ונתנדו בשנה ההיא על ידי שבעה רבנים ושבעה שופרות וכיבוי נרות בחרם הגדול הכתוב בספר כלבו, ועל כל פרק ופרק, חודש וחודש, מזל ומזל, תקיעה שברים תרועה, וכל העם בקיבוץ גדול ותינוקות של בית רבן ענו אחריהם אמן, ויזעקו אל אלקים בקול גדול ובכיה גדולה עד למרום, וכמה וכמה פושעים וחטאים מכת הארורה הזאת עמדו איתנו על הבימה וגם המה התוודו על עוונם בבכי ובזעקה גדולה עד למאד, ואמרו כזאת וכזאת עשינו כפי נוסח הסיודור שסדרנו. ולאחר יציאה מבית הכנסת י"ז בתמוז דההיא שתא הוכרחו לנהוג בעצמן דין אבלות ונדוי שבעה ושלשים, ככל דין מנודה ואבל, זולת שאר עונשים ונזיפות אשר יצא מאתנו שבעה רבנים, ואנא ברישא, שהיית אבד"ק לבוב והגליל בעת ההיא. וכמו כן נעשה בכמה קהלות קדושות שבפולין, עכ"ל באגרתו ששלח בידי. עכ"ל הרב יעב"ץ צ"ל.

והנה רבינו כאשר ישב בעיר לבוב במנוחה החזיר התורה ליושנה, ולא הסתפק לבד בלימודו עם בחורי הישיבה רק השגיח גם כן על מלמדי העיר, והיה נכנס כפעם בפעם אל המלמדים והשגיח עליהם שלא יעשו ח"ו מלאכת ה' רמיה. גם נסה (בחו) התלמידים הצעירים לקבוע בלבבם אהבה ללימודים, ותמלא הארץ דעה.

כה ישב רבינו על התורה והעבודה במנוחה ושלוח ו' שנים. ובשנה השביעית נהייתה חדשות בעיר לבוב ואנשי הקהלה הפכו לו עורף וקבלו עליהם אב"ד אחר, את הגאון ר' משה חיים ב"ר אליעזר מלבוב חתן החכם צבי. הוא היה גדול בתורה וחשוב מאד בעיני אנשי העיר כי היה יליד עירם והיה לו הון ועושר בביתו וזכה לשני שולחנות. וקבלהו אנשי העיר לרבנות העיר לבוב תחת רבינו. ורבינו הוכרח על ידי זה לעזוב בעל כרחו את העיר לבוב ונסע משם לעיר בוטאטש עיר מגורי מחותנו הגביר ר' אריה ליבוש, והר"ר אריה ליבוש קנאת מחותנו ומאוד חרה לו על אנשי עיר לבוב שעשו כזאת, על כן קרא לאסיפה את כל המנהיגים דגליל לבוב, והנאספים כששמעו זאת חרה אפם, ועל כן באסיפה הזאת החליטו כי אין לאנשי הגליל לבוב עוד חלק ונחלה בקהילת קודש לבוב ומכל שכן להרב שקיבלו עליהם מחדש - "ואולם אנחנו כולנו כאחד כל הקהלות דהגליל מקצה אל הקצה כולנו חייבים בכבוד המאור הגדול מוהר"ר יושע נ"י, הוא לבדו נשיא יהיה בתוכנו ומבחר המקום אשר יבחר באחת הקהלות הגליל שם נהיה אנחנו סרים למשמעתו בכל ענייני הרבנות וכו'. והרב שקבלו עליהם אנשי העיר לבוב, ר' משה חיים הנ"ל נלכד במצודת החרם הגדול והנורא, והרשות נתונה מאתנו לכבוד הרב המאור הגדול מוהר"ר יושע נ"י למיעבד דינא לנפשיה להחרים ולנדות את הרב החוב"ל הנתקבל בכל קהלות הגליל וכו'. ואנשי עיר לבוב מחוייבים לשלם לו דמי נזק קרוב לשלשים אלף זהובים וכו'."

ומני אז והלאה נתפרדה החבילה, והג"מ ר' משה חיים הנ"ל היה אבד"ק רק על העיר לבוב לבדה, ומצודתו לא היתה פרושה על הגליל יען כי אנשי הגליל עמדו לימין רבינו וקבלוהו עליהם לאב"ד. וארע מעשה, בסוף שנת תפ"ד או תחילת שנת תפ"ה, כי חרה לאנשי העיר לבוב על רבינו ז"ל שישב בוועד ד' ארצות בתור אבד"ק לבוב, ועל כן הלשינו עליו לפני שר העיר לבוב, ובא פקודת שר עיר לבוב לתפוס את רבינו ולהביאו לפניו למשפט, ואנשי חיל באו אל בית הוועד ורצו לתופסו והיה רבינו בסכנה, ואך בעזרת ראש מנהיגי ד' ארצות ופרנס הוועד הוא הקצין המפורסם רופא מומחה לרבים מוהר"ר אברהם יצחק חזק אשר היה נקרא בשם "פארטיז דאקטיר" אשר היה מקורב אל הרשות, עלתה ביד רבינו לנסוע חזרה לעיר בוטאטש, שם לא ירא עוד מחמת שר העיר לבוב, כי שר העיר בוטאטש היה איש ריבו של שר העיר לבוב.

אבל לא לעולם חוסן, שהגאון מורינו ר' משה חיים הנ"ל לא ישב זמן רב על הכסא בלבוב, רק ד' שנים ישב על כסא הרבנות, ובשנת תפ"ח קרה שם מקרה נורא אשר בעבור זה הוכרח הג"מ ר' משה חיים לעזוב את העיר לבוב ולהמלט על נפשו.

ומעשה שהיה כך היה, איש יהודי מומר בן מדינה אחרת בא מארץ מרחקים לעיר לבוב ושם חזר לדת אבותיו. הדבר נודע להרשות והמומר נתפס למאסר. וכאשר שאלהו ראש הכומרים מי הסיתו שישבו לאמונתו, השיב שאין מכיר בכאן שום יהודי מאנשי העיר בשמו, רק אם יעמדו כל אנשי העיר מפה ברחוב העיר בשורה והוא יביט בפני כל אחד ואחד, אז יכיר מי הסיתו לכך. וגזר ראש הכומרים על כל יהודי עיר לבוב שיתצבו בשורה ברחוב העיר, וכן עשו. וזה היה ביום ב' של חג הפסח בשנת תפ"ח, ועמדו כולם בשורה והמומר היה ג"כ שם. והנה שם בלבוב דרו שני אחים קצינים וגאונים, שם האחד ר' חיים הלוי רייצעס שהיה עתיר נכסין ונדיב גדול ופזרן במעותיו, והיה אצלו תורה וגדולה במקום אחד. ושם השני הצעיר ממנו ר' יהושע הלוי רייצעס, שהיה גדול בתורה ומופלג בחסידות והיה מתענה הפסקות כמה שנים, והיה אז בן ל"א שנים. והרב רבינו חיים הלוי רייצעס היה מנהל ישיבה בביתו.

וראש הכומרים היה מתקנא בגדולת האחים הנ"ל והיה בלבו טינא עליהם, ולכן במקרה הזאת רצה להתנקם מן האחים רייצעס וחשדם שהם היו המסיתים. והמומר עבר ברחוב והביט בפני כל העומדים שם ולא אמר מאומה. וכאשר עבר מעל פני האחים רייצעס ולא אמר מאומה, אמר אחד מן האחים אל ראש הכומרים בלשון רומי "ראה אדוני כי חף אנכי מפשע ובחנם נחשדתי", והמומר כנראה הבין דבריו ושב על קיאו ואמר אתה הוא האיש, ואח"כ כמו כן. מיד נתפסו שניהם למאסר ונדונו להריגה ולשריפה, וישבו במאסר כל ימי הספירה מ"ח יום. אבל האח הצעיר ר' יהושע הלוי נפטר בבית הסוהר וגזרו עליו לקשרו בזנב הסוס ושיליכוהו ברחובות ובשווקים, וביום ערב חג השבועות דשנת תפ"ח קיימו הפסק על האחים הנ"ל ונהרגו ונשרפו האחים הקדושים והטהורים והחסידים במיתה משונה רח"ל.

גם על הגאון ר' משה אבד"ק לבוב יצאה פקודה לתופסו ולהשימו בבית הסוהר עד אשר יצא דינו להרג, אך הוא הספיק בעוד מועד להמלט על נפשו ולברוח מן העיר, ובאישון לילה ואפלה עזב את העיר ועבר את הגבול ויבא לעיר חאטין אשר במדינת בעסאראביע, ושם לא ירא עוד מחמת הכומרים דלבוב כי בעסאראביע היתה אז תחת ממשלת תוגרמה וימת שם משה עבד ה'.

בשנת ת"ץ הוכרח רבינו לעזוב את העיר מחמת המציק, ובאותו העת קיבל רבינו כתב רבנות מעיר בערלין הבירה, וכאשר קיבל רבינו כתב הרבנות, שם לדרך פעמיו ועזב את מדינת פולין ונסע למדינת אשכנז ובא לעיר בערלין, וקבלוהו בכבוד גדול כל בני הקהילה.

בן חמשים שנה היה בבואו לעיר בערלין ושם הרביץ תורה עם תלמידים הגונים וחשב למצוא מנוח בעיר הזאת. אולם גם שם לא מצא מנוח כי ביום א' י"ד אייר פסח שני תצ"ג עלה המות בחלוניו וחטף שושנה נחמדה מביתו היא בתו הבתולה מרת מייטל. ונוסף על צרת הבת הזאת נוספה לו שם עוד צרה אחרת, כי רבינו תקיף היה בדעתו ולא חת מפני עריץ ופני קצין לא החניף, והרשיע את הקצין הגביר הנכבד בעל בעמיו ר' פייטל ברי אפרים מבערלין בעת עמדו לפניו במשפט עם בעל דינו, אשר על ידי זה משך עליו שנאת הקצין הנ"ל

ונתעוררה עליו מחלוקת שם בבערלין. והמחלוקת הזאת בצירוף צרת הבת הנ"ל פעלו עליו לרעה כי נחלש ונתרופף מצב בריאותו, ועל פי פקודת הרופאים דשם נסע למרחץ טעפליץ.

בשנת תצ"ד נתקבל רבינו לאבד"ק מיץ במקום הגאון בעל שו"ת שבות יעקב שנפטר אז, ורבינו נענה למבוקשם כי מאד אוותה נפשו לעזוב את העיר בערלין.

בעיר הזאת גמר לכתוב את ספרו הנכבד פני יהושע [בספר רמתיים צופים הביא בשם אדמו"ר מנחם מנדל מקאצק זצ"ל שקודם שהתחיל רבינו בחיבור ספרו, למד ש"ס ל"ו פעמים] על מסכתות שבסדר נשים, וכיון שלא היה אז דפוס עברי בעיר מיץ, על כן הדפיס את הספר בעיר אמשטרדם בשנת תצ"ט לפ"ק.

הספר היקר הזה פרסם שמו הטוב עוד יותר, ובשנה השניה להדפסתו היא שנת ת"ק לפ"ק כאשר נפטר בעיר פראנקפורט דמיין האב"ד הגאון ר' יעקב כ"ץ פאפערש, נתאספו ראשי העם דקהילת קודש פפד"מ וכולם בפה אחד נמנו ואמרו שרק רבינו ראוי לאיצטלא זו. ושלחו לו את כתב הרבנות.

כאשר בא רבינו לעיר פפד"מ נתקבל ברוב כבוד ופאר מכל אנשי הקהילה, ושם נקבצו ובאו אליו תלמידים הגונים לשמוע ממנו דבר ה', ומשם נתפשטה תורה בכל ארץ אשכנז ומלאה הארץ דעה.

וישב רבינו במנוחה על התורה ועל העבודה שמונה שנים, עד שנת תק"י. ויהי בשנת תק"י לפ"ק פרצה מחלוקת בין אנשי הקהילה בפפד"מ, ואש המחלוקת יצאה לחלק בין הבעלי בתים דק"ק פפד"מ שנחלקו לב' כתות, כת "קאנשען" וכת "קולפשען" (ר"ל משפחת קן ומשפחת קולף, ועד היום נמצאו אנשי משפחות הללו בפפד"מ). ורוב חכמי העיר וגדוליה נתערבו במחלוקת הזאת, וכת קאנשען היו ממעריציו של רבינו ומכבדיו, וכת קולפשען היו מנגדיו. וכל העמל שטרח ויגע רבינו להשקיט הריב ולעשות שלום בין המפלגות הללו עלה בתוהו.

בקיץ שנת תק"י בא אורח נכבד לפפד"מ הוא הגאון מורינו הר"ר יהונתן אייבעשיץ זצ"ל שעבר דרך שם, וגם הוא עמל בכל כוחו לעשות שלום בין המפלגות למען יחשו גלי הריב, ורצה לתווך ולפשר בין הצדדים, אבל לא עלתה בידו ונסע משם לדרכו בלי שום פעולה לצורך השלום. ואחר נסיעת הגר"י אייבשיץ משם גבר הצד השני היא כת קולפשען מנגדי רבינו, והם לקחו רסן ממשלת הקהילה בידיהם ומיד פסקו לתת משכורת לרבינו, ומאז עד שנת פטירתו משך ו' שנים לא שלמו לו משכורתו, רק בשנה אחרונה לחייו שלמו לו בעד שנה אחת ושלמו משכורת אחר פטירתו לאשתו הרבנית מרת גיטל. וכל המעשים שעשו כת קולפשען בעת ההיא היה כל ישעם וחפצם שרבינו יעזוב את העיר, אבל רבינו לא עזב את העיר, והמשכורת לא חסרה לו לפרנסתו כי היה לו הון ועושר בביתו, בפרט שאנשי בריתו כת קאנשען החזיקו עמו.

כך היה שם עוד שנה אחת, ובאמצע שנת תקי"א פרץ שם אש מחלוקת אחרת, ואז הפכו לו עורף גם כת קאנשען, ונשאר רבינו בדד בלי שום אוהב בעת המחלוקת, ומעט ידידי שהיו לו שם לא יכלו לעשות מאומה לטובתו, על כן גמר אומר לעזוב את העיר.

וביום הראשון שלאחריו יצא מן העיר עם זוגתו הרבנית מרת טויבא שלא היתה אז בקו הבריאות, ונסע משם לעיר מאנהיים ונתיישב שם כאורח. אחר חודש ימים לישיבתו שם מתה עליו אשתו הרבנית הנ"ל, וישב שם רבינו בלא אשה ד' חדשים. וביום שושן פורים בשנה ההיא נשא שם אשה שלישית, היא הרבנית מרת גיטל איגר שהאריכה ימים אחריו.

באותה שנה היא שנת תקי"א נתקבל רבינו לנשיא בארץ הקודש, וגמר אומר לנסוע לאה"ק אם יגמור ה' בעדו לטובה לבלות שם טפחות ימיו על התורה ועל העבודה. אך לא נסע לשם כי חולי הזקנה עכבתו לנסוע נסיעה רחוקה כזו ונשאר בביתו. בשנת תקי"ב הוציא לאור ספרו פני יהושע חלק שני על מסכת ברכות וסדר מועד ונדפס בפפד"מ בשנה ההיא.

באותה העת עזב רבינו את העיר מאנהיים ונסע לעיר ווירמיזא היותר קרובה לפפד"מ, כי חשב סוּף כל סוּף יתפייסו עמו קהל עדתו ויקבשו פניו לבא חזרה לפפד"מ, לכך רצה לגור סמוך לעיר פפד"מ למען ישמע כפעם בפעם חדשות משם. ונתיישב בינתיים בוורמיזא ושם הלווה כסף להבעלי בתים וחשובי העדה, ואשתו הרבנית מרת גיטל הנ"ל עזרה לו בזה והיתה מנהלת הפנקס של החשבונות.

והנה נבואת רבינו נתקיימה, כי אחר שישב בוורמיזא חצי שנה קודם חג הפסח דשנת תקי"ג בקשוהו אוהביו וידידיו שבעיר פפד"מ שיבא לשם ויאמר דרוש בבית הכנסת בשבת הגדול, אולי יעלה בידו לשכח כעס מנגדיו וישלימו איתו ויוכל לשבת שם במנוחה ובשלחה, וכן עשה, אבל מנגדיו לא הניחוהו לומר הדרוש ולעומת שבא כן נסע משם בחזרה לעיר ווירמיזא.

בשנת תקי"ג פרק רבינו מעצמו ברצונו הטוב את עול הרבנות מעל צוארו כי בשנה הזאת נעשה בן שבעים ושנים שנה, ורצונו היה לנסוע לארץ הקודש, אולם מן השמים עכבוהו כי נתגבר עליו חולי הזקנה ובאו יסורים על גופו רח"ל ועב כבד כסה שמי הצלחתו והיה מן הנמנע לו לעשות נסיעה רחוקה כזו, לכן נשאר על מקומו והתבודד עם קונו באחרית ימיו.

ביקש רבינו לישב בשלחה בעיר ווירמיזא, אולם גם שם לא היה לו מנוחה כי השיאוהו וגם יכלו לו אנשי ריב ומדון ופעלו אצלו, על כן הוכרח לעקור דירתו גם משם ונסע אל העיר אשר היה שם אהלו בתחילה היא עיר פפד"מ, ובא לשם קודם חג הפסח דשנת שיר"ה לפ"ק. וכנראה היה בדעתו לישב שם כאיש פרטי עד סוף ימיו.

בקש רבינו לשבת במנוחה אבל לא עלתה בידו כי מנגדיו הקניטוהו וימררוהו, וישטמוהו בעלי ריבו, על כן הוכרח עוד הפעם לעזוב את העיר פפד"מ בפעם השלישית.

בעת ההיא בא לפפד"מ בנו בכורו של רבינו, הוא הרב ר' נתן אבד"ק דאברמייל בגאליציאה, והתחיל להדפיס שם ספר פני יהושע חלק שלישי על מסכת ב"ק וב"מ, ורבינו נתראה עמו ושמח עמו מאוד כי היה בנו רבי נתן ז"ל גאון מופלא וצדיק נשגב. אבל שמחתו לא ארכה כי באותו העת עזב את העיר ונטע אהלו בעיר אופנבאך הסמוכה לשם. ורבינו זכה עוד לראות איזה קונטרסים נדפסים מספרו פני חלק ג' אבל לא כולו, כי הטלטולים הללו

קירבו את מיתתו, ובעיר אופנבאך נפל למשכב ועיניו כבדו מזוקן לא יוכל לראות, והיה סגי נהור רח"ל איזה חדשים סמוך לפטירתו, וסמוך לפטירתו היו מרחשין שפתי בחידושי תורה.

ויקרבו ימי רבינו למות ויקרא יעקב יהושע את בניו ויצו אותם ויאמר אליהם אני נאסף אל עמי קברו אותי בעיר פפד"מ ואל תספדוני בעיירות, ויכל יעקב יהושע לצוות את בניו ויאסוף רגליו אל המטה ויגוע ויאסף אל עמיו זקן ושבע כבן ע"ה שנים. ונצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון הקודש ונפטר בשם טוב ביום ו' עש"ק י"ד שבט תקט"ז לפ"ק, סמוך לכניסת שבת מלכתא הלך רבינו לאור באור החיים ולשבות שבתו בעולם העליון. (נולד בשנת א"ת ונפטר בשנת י"ש"ר)

דרכי הלימוד

דרך לימודו היה לעיין הרבה בפשטות הסוגיא ולירד לעומק כוונותיה, ולאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא. והיה רגיל לברר וללבן נוסחאות התלמוד אבל לא להגיה הספרים. והיה מפלפל הרבה פעמים בדברי זקנו המגיני שלמה זצ"ל, וגם בדברי הפוסקים הראשונים והאחרונים, והרחיק את הפלפול החריף אשר לא אליבא דהלכתא הוא, רק כל מגמתו היה ללבן ולברר שיטות התלמוד והפוסקים בעומק העיון ובתכלית באור. והאריך מאד בלימוד הישיבה אך לא העלה הכל על הספר, והרבה פעמים כותב בספרו בזה"ל "ובישיבה הארכת".

והנה הגם שרבינו תקיף בדעתו היה, עם כל זה מפני הראשונים נחת הוא, ואם אירע לו מההכרח לכתוב נגד דברי הראשונים, דיבר נגדם בלשון עניויות וכה אמר "אמנם אם שגיית והרביתי דבר נגד המובן מפוסקים הקדמונים ובקצתם נגד טור חושן משפט והשו"ע והסמ"ע, שארי לי מארי ואיתי תלין משוגתי, והוא רחום יכפר עוון, ויאיר עיני בתורתו לבל אכשל בדבר הלכה".

עוד תראה ענותנותו שלא רצה להכריע בין הפוסקים ואומר שדבריו הם להתלמד בעלמא. וכותב בזה"ל: "ואף כי אין תלמיד כמוני מכריע, כתבתי להתלמד, והמעייין יבחר". ועוד נראה מזה ענותנותו שאם כיון בדבריו לדעת הראשונים טרם שראה את דבריהם שמח שמחה גדולה כמוצא שלל רב, וכן כותב בספרו "לאחר ימים רבים שכתבתי כל זה, איסתייעא מילתא שהוצרכתי לעיין בלשון הרוקח ז"ל בהלכות פורים במידי דנפקא מיניה לדינא, מידי עברי דרך עיון לשוטט בדבריו אשכחנא מרגניתא דלית ביה טימא בכמה דרושים מרומזים מתוקים מדבש השייכים לעיני מגילת אסתר במזמור אילת השחר הנדרש על ענין אסתר, ושם מצאתי את שאהבה נפשי בענין עשרת אלפים ככר כסף ג"כ ממש על הדרך שכתבתי כאן ולא הטייתי ימין ושמאל. ונתתי שמחה גדולה בלבי ממש כיום מועד כקריאת המגילה שזכיתי לכיין לדעת הגדול בעל הרוקח ז"ל שזכה לרוח הקודש, ואולי בר מזליה אנא להא מילתא. ולדעתי בלי ספק שדברי התוספות כאן יצאו מפה קדוש של בעל הרוקח בעצמו, שהיה בימי חכמי התוספות כנודע".

עוד כותב לפעמים בזה"ל "ונתתי שבח לאל יתברך שכינותי לדעת הגדול" או "והנאני מאוד שכינותי לדעתו". יראתו וצדקתו נראה מזה, שלא התגאה ח"ו בלימודו, ועל חידושי שחידש

כתב הרבה פעמים בזה"ל "ואולי מקום הניחו לי מן השמים" או "כאשר הורוני משמים". [ובסוכה ל' ע"ב בתוספות ד"ה ולקנייה, כותב רבינו, והיא רעוא דכד שכיבנא ליפקו בעלי התוספות לאפאי דמתריצנא למילתייהו בקושטא כהוגן וכהלכה בלי גמגום].

פסקי רבינו משה הוא הרמב"ם ז"ל היו חביבים בעיניו והשתדל לתרץ דבריו, וכה אמר "צדקו מאד דברי הרמב"ם שמשה אמת ותורתו אמת". גם שאר דברי הראשונים היו חביבים עליו וטרח ליישב דבריהם וכה אמר "ואידי דחביבא לי יהיבנא דעתאי לפרש דבריהם בהרחבת הדיבור".

שיטת הקבלה הגם שהיו בימיו איזה חכמים שלא רצו להתעסק בחכמת הקבלה והרחיקו לימודי ח"ן מלימודי הפלפול, וקצת חכמי דורו ערערו על ספר הזוהר שאינו [כולן] מהתנא רשב"י ע"ה (ובראש הרב יעב"ץ ז"ל בספרו מטפחות ספרים). אבל רבינו להיפוך מהם היה שאחז בשיטות המקובלים ותירץ הרבה מאמרים בתלמוד עפ"י שיטת הזוהר והמקובלים כי רבינו עסק ג"כ בנסתרות היא חכמת הקבלה, והלך בזה בעקבות זקנו הגאון בעל מגיני שלמה שגם הוא עסק בחכמה הזאת. ורבינו עסק כל ימיו בחכמה הזאת ושקד על דלתותיה, ולעת זקנתו עזבה כעדות חתנו הגאון מוריניו ר' שלמה דוב בעריש אבד"ק גלוגא בהסכמתו לספר עמוד העבודה.

גם החליט בלי שום ספק שספר הזוהר הוא מהתנא רשב"י וכה יאמר "ולזה הענין נתכוין רשב"י בעצמו שהוא בעל אגדה זו". וכמו חכמי דורנו שמצאו בספר הזוהר ענינים משארי החכמות שנתפתחו בימינו והראו לדעת שגם חכמינו ז"ל ידעו מאלו החכמות, כן גם רבינו הביא סעד לחכמת התכונה מס' הזוהר, וכן דבריו: אמנם כן כל מה שכתב בעל המאור ז"ל בחכמת התכונה בענין כדור הארץ מצאתי סעד לדברין מספר הזוהר על פי חכמת הקבלה בכמה מקומות והדברים ברורין ודוק".

מנהגי ישראל היו חביבים עליו וחתר בספריו ליישב המנהג על מכונו, וכה אמר: "עם כל זה לא מנעתי את עצמי מלכתוב כדי לקיים מנהגן של ישראל שתורה היא, דעבדי כקולא דתרויהו".

אלו דרכי רבינו בלימודו בדרך קיצור נמרץ והעברה בעלמא, אולם הלומד בספריו בעיון רב ימצא בהם דבריו נכוחים כהנה וכהנה, ולא לחנם זכו ספריו שנתפשטו בכל תפוצות ישראל, וכל לומדי תורה ושוחררי תושיה ילמדו בהם ברוב נחת, ונדפסו הרבה פעמים בימינו אלה.

רשימת ספרי רבינו הנדפסים וגם הכתבי ידות, מסודרים לפי סדר שנות הדפסתם:

- א. פני יהושע על מסכתות: כתובות, גיטין, קידושין. ובסופו קונטרס אחרון ופסק בדין חדש ועוד לקוטים. נדפס בראשונה ע"י רבינו בעצמו באמשטרדם תצ"ט, פירודא תקכ"ו.
- ב. פני יהושע על מסכתות: ברכות, שבת, ועוד על מסכתות שבסדר מועד. נדפס בראשונה ע"י רבינו בעצמו בפפד"מ תק"ב, פירודא תקכ"ו.
- ג. פני יהושע על מסכתות ב"ק, ב"מ. נדפס בראשונה ע"י בן רבינו הרב ר' נתן עוד בחיי רבינו בפפד"מ תקט"ז, פירודא תקל"ט.
- ד. פני יהושע על מסכתות חולין, מכות, שבועות, וקצת חידושים על טור חושן משפט מסימן ל"ט עד סימן מ"ד, ועוד שם על סימן פ"ה פ"ח. ובסופו

לקוטים על מסכת ברכות (נקרא מהדורא בתרא), ועוד על מסכתות פסחים, ביצה, ר"ה ויומא. כל הקובץ הלוי היה מונח אצל בן רבינו הרב ר' אריה ליב אבד"ק הנובער והוא שלח את הקובץ אל הרב ר' יהודה ליב פרידבורג דיין בפירודא תלמיד רבינו שהוא יוציאם לאור שם בפירודא, ועוד הוסיף עליו ספרו פני אריה חידושים על מסכת ב"ק, והרב ר"ל פרידבורג כתב השגות על ספר פני אריה, והרב ר' אריה ליב המחבר ובנו הרב ר' בעריש השיבו על השגותיו, ועוד הוסיף ר' בעריש קצת מחידושי לתוך הקובץ הזה. כל זה התחיל הרב ר"ל פרידבורג להדפיס בפירודא, ונפטר באמצע ימי ההדפסה. ונגמרה הדפסת הספר ע"י בנו הרב ר' אברהם פרידבורג, עיי"ש בסוף הספר. ובראש הספר נדפס הסכמת הרב ר"א ליב אבד"ק הנובער הנ"ל. נדפס בראשונה בפירודא תק"מ, לבוב תקע"ה:

וארבעה חלקים הללו נדפסו ביחד בלבוב תקס"ט, סדליקוב תקצ"ד, לבוב תר"ך, ווארשא תרכ"א, תרל"ז, תרנ"א, ובעיר ווילנא תרנ"ח, תרס"ה: ועתה - ירושלים תשנ"ח.

והנה כפי הנראה אחר הדפסת ספר פני יהושע חיבר רבינו עוד חידושים על המסכתות הללו שהדפיס כבר, וכתב החידושים הללו בספר וקרא אותם "מהדורא בתרא". אבל לא יצאו לאור בשלימות כי אם קצת על מסכתות ברכות, פסחים, ביצה, ר"ה, ויומא. ורק על מסכת ברכות נדפסו בשם מהדורא בתרא, ושאר החידושים שעל מסכתות אחרות נקראו סתם ליקוטים. וכל זה נדפס בסוף פנ"י חלק ד דפוס פירודא תק"מ ששם נדפס קונטרס חידושים מהמחבר ז"ל בשם לקוטים מהרב המחבר.

ואלו נשארו בכת"א. פני יהושע על מסכת ב"ב. מובא בספר פני יהושע למסכת גיטין (דף ג' ע"א), ובהקדמתו לספר פנ"י על סדר נשים. ב. מנחת ענ"י. חידושים על מסכת עירובין נדה יבמות, מובא בהקדמתו לספר פני יהושע לסדר נשים. ג. קונטרס אחרון. חידושים באריכות על כללי וסוגיות הש"ס, ועוד על דינים וענינים שונים. ד. חידושים על יו"ד. מובא בספר פני יהושע ב"מ פרק ה'. ה. באור על התורה. מובא בחידושי למסכת ברכות (מהדור"ב). ו. שו"ת. מובא בקונטרס אחרון למסכת כתובות אות ע' ובספר פנ"י ב"מ פרק ב' ועוד.

רבינו חיבר קונטרס אחרון לכל מסכת בפני עצמה, בקונטרס אחרון מפלפל ומאריך בבאור הסוגיא, וגם מאריך בדברי הפוסקים הראשונים והאחרונים בנוגע לפרטי דינים הנמצאים בסוגיא הזאת, ולפעמים כתב שם דעתו להלכה. אך לדאבונו לא נדפסו הקונטרסים הללו רק על המסכתות שבסדר נשים.

והרבה פעמים מביא רבינו בספריו קונטרסים בשמות שונים, כגון "וכתבתי הקונטרס מיוחד", או "וכבר הארכתי בזה בתכלית האריכות בקונטרס מיוחד בהלכות טומאת כהנים", או "ודעתי להרחיב הדיבור אי"ה בקונטרס הכללים שלי", או "אבאר עוד ענין זה באריכות בכללי דיני תערוכות", או "וגם אני הארכתי בקונטרס כללי דיני חזקה", או "כמו שאבאר בקונטרס אחרון בכללי דיני מוקצה", או "וכבר הארכתי בכל זה בקונטרס עגונות", או "כמו שכתבתי באריכות בקונטרס כלל גדול שלי". כהנה וכהנה ימצא הלומד בספריו בהרבה מקומות.